

УДК 378.147: 78

Лариса Кожевнікова

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Стаття присвячена проблемі формування комунікативних навичок у майбутніх учителів музики. Виокремлено комунікативну функцію музичного твору, який є предметом і засобом спілкування.

Ключові слова: комунікація, музичне спілкування, комунікативні навички, музичний твір.

Статья посвящена проблеме формирования коммуникативных навыков в будущих учителей музыки. Выделено коммуникативную функцию музыкального произведения, которое является предметом и средством общения.

Ключевые слова: коммуникация, музыкальное общение, коммуникативные навыки, музыкальное произведение.

The article is dedicated to problem of forming of communicative habits wich is the solid component of profession preparation of future musical teaches. The communicative function of musical association is accentuated.

Key words: communicative, musical association, communicative habits, musical play.

Постановка проблеми. В умовах сучасного інформаційного та полікультурного простору більш пильної уваги потребує вивчення потреб людини та факторів її формування у контексті культури. Музичне мистецтво є тим специфічним феноменом, який гармонійно поєднує почуття й емоції, знання й вміння людини.

Багатогранний вплив музичного мистецтва на особистість робить особливо актуальною проблему спілкування індивіда з музикою, виносячи на передній план залучення його до найкращих зразків світового музичного мистецтва

В умовах інформаційної надмірності, різнобарв'я музично-культурних альтернатив, загострення проблеми вибору об'єкта естетичної потреби особливого значення набуває вчитель музики. Саме він здатний залучити підрастаюче покоління до справжніх надбань музичного мистецтва.

Вирішення вагомих педагогічних, просвітницьких завдань щодо формування музичної культури, виховання широкого кола майбутніх шанувальників мистецтва, особливо серед початківців, потребує відповідної підготовки майбутніх фахівців, які повинні стимулювати вихованців до пошуку нових шляхів пізнання, до розкриття власного творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спілкування як художню категорію розглядали Л. Виготський, Є. Назайкінський, Г. Тарасов та інші. Проблемі художньо-

педагогічного спілкування присвячені праці Ю.Борева, М.Кагана, Ю.Петрової. У музичній педагогіці вищої школи окремі аспекти художньо-педагогічного спілкування розглядали О.Апраксина, І.Зязюн, Н.Кузьміна, Л.Коваль, І.Сипченко та інші. Питання естетичної комунікації і художньо-педагогічного спілкування розглядалися в працях А.Моль, С.Раппопорт, В.Петрушина та інших.

Мета написання статті. Метою статті є теоретичне осмислення складових художньо-педагогічного спілкування та виокремлення комунікативної функції музичного твору.

Виклад основного матеріалу. Значне місце у становленні гармонійно-розвиненої особистості належить учителю музики. Провідним шляхом здійснення цього впливу є спілкування. Спілкування – це один із компонентів професійно-педагогічної діяльності вчителя, змістом якого є обмін інформацією, пізнання один одного, стимулювання та організація діяльності учнів, створення умов для їхнього самоствердження.

Із психологічної точки зору, оптимальне педагогічне спілкування передбачає створення найкращих умов для розвитку мотивації учнів, їх творчих виявів та забезпечує доброзичливий емоційний клімат навчання.

Важливим аспектом оптимізації художньо-педагогічного спілкування є встановлення емоційного зв'язку між учнями та музичним твором.

Спираючись на спілкування як особливий вид художньо-педагогічної діяльності, можемо виділити такі структурні складові:

- мотиваційний компонент, який охоплює емоційно-ціннісну сферу майбутнього фахівця й передбачає усвідомлення студентами важливості розвитку власної музичної культури та можливості застосування отриманих комунікативних компетентностей в інших видах діяльності;
- змістовий компонент передбачає вирішення комунікативних завдань у процесі вербально-музичного спілкування. Для формування комунікативних компетенцій майбутнім фахівцям слід запропонувати різноманітні методи, зокрема метод поетапних відкриттів, метод занурення в образ, входження в «уявне» середовище, ділові та рольові ігри;
- комунікативно-виконавчий етап спрямований на застосування різноманітних форм, методів і прийомів залучення учнів до музики.

Аналіз сприйнятої та виконаної музики утворює складну структуру художньо-педагогічного спілкування: учитель – твір мистецтва – учень. В залежності від змісту та завдань музично-педагогічного процесу, будь-який із компонентів набуває домінуючого значення, у тому числі й музичний твір.

Таким чином, музичний твір у процесі художньо-педагогічного спілкування є водночас предметом і засобом спілкування.

Зупинимося на комунікативній функції музики. Поняття «комунікація» тлумачиться як інформаційний процес, який передбачає передачу інформації від одного суб'єкта до іншого. У другій половині ХХ ст. мистецтвознавці наголошують на комунікативній спрямованості музичних творів та їх обумовленості особливостями сприйняття.

Вагомий внесок у розвиток теорії комунікативної функції зробив Б.Асаф'єв. Науковець вирізняє специфічний зовнішній фактор, який визначає характер семантичної спрямованості еволюції музичної форми, зокрема збільшення довготи сприйняття та максимально можливе звукове заповнення простору. Вивчаючи проблему впливу комплексу музично-композиційних прийомів на сприйняття, Б.Асаф'єв підкреслює важливість таких процесів музичної свідомості як розрізнення, запам'ятовування, порівняння тощо. «Спрямованість музичної форми на слухача» характеризує найвищий рівень комунікативної досконалості музики [1, с. 110].

Музика, спираючись на інтонаційно-мовний досвід та пластику рухів, здатна відобразити різноманітний світ людських почуттів, переживань, характерів. Як інтонаційно-мовна складова, вона пов'язана із конкретно-чуттєвим мисленням та сприйняттям музичного твору як часове ціле. Поєднання змістового (інтонаційно-сміслового) та формального (знаково-символічного) аспектів музичної комунікації створюють сприятливі умови для сприйняття музичного твору.

Аналіз сприйнятої та виконаної музики утворює складну структуру художньо-

педагогічного спілкування, особливістю якого є «рівноправність» учителя та учнів в оцінних судженнях про музику.

Художньо-педагогічне спілкування на уроці музики здійснюється за допомогою вербальних (пояснення, коментування, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка, паузи тощо) та музично-виконавських (спільне музикування, пластичне інтонування тощо) засобів спілкування.

Урок музики передбачає активне застосування усного монологічного мовлення як засобу впливу на особистість учня. Розгорнутий, виразний монолог учителя впливає не лише на передачу знань, інформації, а й формує певне ставлення до тих чи інших явищ культури, переконує в естетичній цінності зразків музичного мистецтва.

Слід підкреслити, що монологічне спілкування не існує в чистому вигляді, а зберігає ознаки діалогічної орієнтації. В. Петрушин стверджує, що велика кількість запитальних фраз, проблемні ситуації активізують мислення учнів, «монолог лектора перетворюється в прихований діалог, де проблема розглядається з різних точок зору [4, с. 335]». Тому, уміння зв'язного, конкретного, послідовного, граматично вірного монологу вказує на освіченість, ерудованість, емоційність учителя музики.

Активність, підготовленість до розуміння мистецького твору складає зміст художньо-педагогічного спілкування. Активність, як зазначає М. Каган, «...залучає те, що відноситься до кругозору й нерозривно пов'язане з відповіддю, мотивованим запереченням-згодою. У певному значенні, – продовжує свою думку автор, – домінанта належить саме відповіді: вона створює підґрунтя для розуміння, активну й зацікавлену підготовку до нього [2, с. 151]». Оскільки активність є незмінною, постійною характеристикою, яка сприяє розвиткові, зміні, оновленню, перетворенню існуючого стану речей, учень, який прагне до спілкування з музикою, вступає у спілкування із своїми інтересами, смаками, змінюється під її впливом.

Спираючись на загальну структуру комунікативної функції художньої діяльності, вагомого значення, поряд із діалогом із самою музикою, набуває «комунікація щодо музики», тобто міжособистісне спілкування партнерів у процесі музичного сприймання, до і після нього, але на його основі [с. 339]. Саме таке специфічне спілкування розвиває потребу в учителя та учнів в обміні думками, враженнями, формує його здатність до естетичної оцінки творів, стимулює пізнання себе та інших.

Найбільше значення для професії вчителя музики, який є «носієм і поширювачем цінностей, норм і зразків культури», має діалогічне спілкування [5, с. 46]».

Значущість діалогічного спілкування щодо музики полягає у тому, що воно ґрунтується на великій майстерності вчителя досягнути через своїх героїв унікальної самовизначеності (саморозкриття), яке неможливе в реальному спілкуванні людей. Ті засоби проникнення в неусвідомлені й словесно невиражені психічні процеси, якими володіє музикант, відкриває перед майбутнім учителем реальний світ у всій цілісності, єдності свідомого й підсвідомого змісту. Водночас, музичне мистецтво володіє і такими засобами невербального вираження душевних станів – музичними, якими не володіє реальне спілкування. Таким чином, саме таке музичне спілкування у процесі уроку збагачує та здійснює культурологічний вплив на вчителя та учнів.

Сучасна теорія комунікативного впливу передбачає володіння майбутнім учителем музики ораторською майстерністю. Однак серед особистісних якостей учителя музики необхідно підкреслити наявність у нього власної позитивної «Я-концепції», зумовленої сукупною уявою особистості про себе. Особи з позитивною «Я-концепцією» володіють твердими переконаннями в імпонуванні іншим людям, упевненості в здатності до того чи іншого виду діяльності і відчуттям особистої значущості.

Отже, позитивна «Я-концепція» й висока самооцінка вчителя музики є запорукою у справі поширення й залучення учнів до справжнього музичного мистецтва.

Особистісне зростання, безперечно, пов'язане із природним прагнення особистості до актуалізації, тобто прагненням до компетентності, розвитку своїх здібностей з метою збереження й урізноманітнення життя. Актуалізація своїх можливостей та здібностей через пізнання себе, свого внутрішнього досвіду веде до повноцінного функціонування людини.

Цьому індивіду притаманні рухливість, відкритість, незалежність від зовнішнього впливу й здатність розраховувати на себе. Таким чином, «Я» майбутнього вчителя стає результатом його зовнішнього й внутрішнього досвіду, цілісним організмом особистісних почуттів, відчуттів і думок. Вільний вибір життєвих орієнтирів у зверненні до власних можливостей, здібностей зумовлює особистісне зростання майбутнього фахівця.

Практика музичного виховання вказує на те, що в бесідах, діалогах з учнями дуже важко досягнути єдності думок стосовно серйозної музики. Тому необхідно скористатися додатковою інформацією, для того щоб привести сприйняття учнів у стан сприятливий для прийняття основної інформації. Саме таким чином можливо досягнути контакту із шкільною аудиторією і сприяти узгодженості із провідною інформацією.

Найрізноманітніші форми взаємодії вчителя й учнів на уроці музики обумовлені вміннями вчителя проводити бесіди з учнями, пояснювати та аналізувати музику. Бесіда про музику передбачає висвітлення історії створення твору, епохи його написання, осягнення загального характеру музики. Комунікативні вміння вчителя проявляються в доцільності запитань, умінні логічно мислити, знаннях змісту й особливостей музичної діяльності учнів. Керівництво діалогом учнів щодо змісту музики, прагнення своїми запитаннями підвести їх до його розуміння сприяє здатності дітей до висловлювання та відстоювання своєї слухацької позиції. Даючи позитивну чи негативну оцінку тому чи іншому музичному явищу, подіям, учитель націлює учнівську аудиторію на ту чи іншу позицію, яка, загалом, є відбитком суспільної думки в цілому. Таким чином, учитель спричиняє зміну ціннісної орієнтації або сприяє зміцненню власної позиції, яка відповідає суспільним нормам та інтересам.

Досить важливим компонентом художньо-педагогічного спілкування на уроці музики є творча взаємодія, готовність учнів до співпраці. Творча взаємодія - це єдність та спільність інтересів, бажань та прагнень. Майстерність учителя проявляється в умінні розкрити красу композиторського задуму, залучити учнів до спільного обговорення, активного емоційного висловлювання, обґрунтованості аналітичних висновків.

Спираючись на спілкування як особливий вид художньо-педагогічної діяльності ми можемо виділити такі структурні складові:

- мотиваційний компонент, який охоплює емоційно-ціннісну сферу майбутнього фахівця й передбачає усвідомлення студентами важливості розвитку власної музичної культури та можливості застосування отриманих комунікативних компетентностей в інших видах діяльності;
- змістовий компонент передбачає вирішення комунікативних завдань у процесі вербально-музичного спілкування. Для формування комунікативних компетенцій майбутнім фахівцям слід запропонувати різноманітні методи, зокрема метод поетапних відкриттів, метод занурення в образ, входження в «уявне» середовище, ділові та рольові ігри;
- комунікативно-виконавчий етап спрямований на застосування різноманітних форм, методів і прийомів залучення учнів до музики.

Успіх уроку музики ґрунтується на технології, що передбачає такі етапи:

- а) підготовчий - створення в учнів відповідної установки на сприйняття музики з використанням знайомого матеріалу;
- б) навчаючий (інформаційно-пізнавальний) – ознайомлення учнів з основними музичними жанрами, стилями й напрямками в межах уроку музики; формування в учнів установки на сприйняття змісту твору академічної, народної масової музики; формування емоційно-оцінного ставлення до музичних цінностей;
- в) розвиваючий (активно-творчий) - спрямований на залучення учнів до активної музичної діяльності на уроці та в позаурочний час.

Висновки. Теоретичне обґрунтування проблеми формування навичок художньо-педагогічного спілкування в майбутніх фахівців музики дає змогу констатувати:

- багатогранний вплив музичного мистецтва на особистість робить особливо актуальною проблему спілкування індивіда з музикою, виносячи на передній план залучення його до найкращих зразків світового музичного мистецтва;

- спілкування – це один із компонентів професійно-педагогічної діяльності вчителя, змістом якого є обмін інформацією, пізнання один одного, стимулювання та організація діяльності учнів, створення умов для їх самоствердження;
- музика як інтонаційно-мовна складова, пов'язана із конкретно-чуттєвим мисленням та сприйняттям музичного твору як часове ціле. Поєднання змістового (інтонаційно-сміслового) та формального (знаково-символічного) аспектів музичної комунікації створюють сприятливі умови для сприйняття музичного твору;
- особливістю художньо-педагогічного спілкування є «рівноправність» учителя та учнів в оцінних судженнях про музику. Художньо-педагогічне спілкування на уроці музики здійснюється за допомогою вербальних (пояснення, коментування, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка, паузи тощо) та музично-виконавських (спільне музикування, пластичне інтонування тощо) засобів спілкування;
- структурними складовими художньо-педагогічного спілкування є мотиваційний, змістовий, комунікативно-виконавчий.

У цьому контексті досить перспективним є виокремлення методичних аспектів формування комунікативної компетенції майбутніх учителів музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б.В. Музыкальная форма как процесс / Б.В. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1971. – 376 с.
2. Каган М.С. Мир общения / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
3. Мистецтво в розвитку особистості : монографія/ [за ред., передмов. та післямов. Н.Г.Ничкало] – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
4. Петрушин В.И. Музыкальная психология : учебн. пособие / В.И. Петрушин. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : ВЛАДОС, – 1997. – 384 с.
5. Рудницька О.П. Музыка і культура особистості : проблеми сучасної пед. освіти: навч. посібн. / О.П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.
6. Суханцева В.К. Музыка как мир человека / В.К. Суханцева. – К. : Факт, 2000. – 176 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кожевнікова Лариса Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 3.12.2012 р.